

Власенко Л. В.,викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету**Тригуб І. П.,**викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. У статті досліджуються основні погляди та думки лінгвістів щодо становлення фразеології як науки. Охарактеризовані фразеологічні одиниці, дана їхня основна класифікація. Проаналізовано історію і стан дослідження фразеологічних одиниць в англійській і українській мовах; досліджено класифікацію фразеологічних одиниць. У лінгвістиці відомі понад двадцять визначень фразеологічної одиниці, але жодне з них не має загального визнання. Деякі мовознавці вважають, що визначення фразеологічної одиниці складне, як і визначення слова. Відомо, що фразеологізми виникають із вільного поєднання слів, яке вживається в переносному значенні. Поступово переносне значення забувається, стирається, поєднання стає стійкою фразою у спілкуванні. Фразеологічні одиниці являють собою національно-специфічні одиниці мови, що акумулюють культурний потенціал народу, тому під час перекладу фразеологізму перекладачеві необхідно зробити вибір прийомів і способів перекладу, використання яких допомогло б досягти бажаного результату. Проаналізовані основні тематичні групи стійких одиниць. Розглянуто фразеологізми як семантично пов'язані сполучення слів, які, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (вислови або речення), не виникають у процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значенневих закономірностей поєднання лексем, а відтворюються у вигляді неподільної та цілісної конструкції. За допомогою фразеологічних одиниць об'єктам і людям приписуються ознаки, які, у свою чергу, асоціюються з мовною картиною світу, охоплюють цілу ситуацію, виражають оціночне ставлення до неї. Фразеологізми є одним зі способів відображення мовної картини світу.

Ключові слова: англійська мова, фразеологія, фразеологічні одиниці, фразеологічні сполучення, класифікація.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці – це найвиразніша частина словникового складу мови не лише окремої людини, а цілих країн. У кожного суспільства в різні віки були і є вирази, які характерні саме їм, які відображають їхні звичаї, культуру народу.

Ш. Баллі стверджував: «Вічна недосконалість людського розуму проявляється також у тому, що людина завжди прагне надихнути все, що її оточує. Вона не може уявити собі, що природа мертва й бездушна; її увага постійно наділяє життям неживі предмети, але це ще не все: людина постійно приписує всім предметам зовнішнього світу риси і прагнення, які властиві її особі» [1, с. 221]. Над проблемою фразеологічних одиниць працювали багато науковців. Родоначальником теорії фразеології вважається швейцарський лінгвіст Шарль Баллі, який уперше визначив фразеологію як самостійний розділ лексикології. Була запропонована ціла низка класифікацій фразеологічних одиниць. Залежно від того,

наскільки стираються номінативні значення компонентів фразеологізму, наскільки сильне в них переносне значення, В. Виноградов ділить їх на три типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення. В. Кунин виділяє ідіоматизми, фразеоматизми й ідіофразеоматизми. Н. Амосова ділить усі фразеологічні одиниці на фраземи й ідіоми.

У лінгвістиці відомі понад двадцять визначень фразеологічних одиниць, але жодне з них не знайшло загального визнання. Деякі мовознавці вважають, що визначення фразеологічної одиниці складне, як і визначення слова. Ця складність полягає насамперед у тому, що і для слова, і для фразеологічної одиниці важко встановити спільні риси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологія (грец. *phrasis* – «вираз», *logos* – «навчання») – це наука про фразеологічні одиниці (фразеологізми), тобто про стійкі поєднання слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за породжуючими структурно-семантичними моделями змінних поєднань [2, с. 37]. Важливими аспектами дослідження науки є: стійкість фразеологічних одиниць, системність фразеології і семантична структура фразеологічних одиниць, їхнє походження й основні функції. Становленню фразеології як галузі лінгвістики сприяло дослідження мовознавців М. Ломоносова, Ф. Буслєва, О. Потебні, І. Срезневського, П. Фортунатова, О. Шахматова, ґрунтовне дослідження синтаксичної природи словосполучень, а також висвітлення стилістико-семантичних особливостей стійких комплексів слів.

Варто зазначити, що як самостійний розділ лексикології фразеологія вперше виділена Ш. Баллі. Але все ж передумови теорії фразеології закладені у працях О. Потебні, І. Срезневського, О. Шахматова, Ф. Фортунатова й інших дослідників.

Мета статті – проаналізувати історію і стан дослідження фразеологічних одиниць в англійській та українській мовах; дослідити класифікацію фразеологічних одиниць. Дослідити основні погляди та думки лінгвістів щодо становлення фразеології як науки. Охарактеризувати фразеологічні одиниці, надати основну їх класифікацію.

Виклад основного матеріалу. Англійська мова має багату фразеологію. Фразеологія – надзвичайно складне явище, вивчення якого потребує свого методу дослідження, а також використання даних інших наук, а саме: фонетики, лексикології, граматики, стилістики, історії мови, філософії, країнознавства. Тому під час перекладу фразеологізмів рідною мовою потрібно підбирати вислови та мовні кліше, які відповідають саме менталітету та культурі мови перекладу.

Однозначного тлумачення термінів «фразеологія» і «фразеологізм» досі не запропоновано.

О. Кунін зазначає, що «фразеологія – це наука про фразеологічні одиниці, тобто про стійкі сполучення слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, що їх утворюють» [3, с. 5]. На наш погляд, трактування О. Куніна є найповнішим. Оскільки термін «фразеологізм» є предметом фразеології як науки, то мовознавці пояснюють його значення по-різному. Зазвичай такі поняття, як «фразеологічна одиниця» та «фразеологізм» мають подібне значення. Зокрема, В. Виноградов стверджує, що «ідіоми, або фразеологічні зрощення характеризуються семантичною неподільністю, абсолютною неподільністю значення цілого з його компонентів» [4, с. 124]. Н. Амосова виокремлює фраземи й ідіоми, «які мають цілісне значення і, на відміну від фразем, є одиницями постійного контексту» [5, с. 13]. В. Мокієнко розуміє поняття фразеологізму як «порівняно стійке, відтворюване, експресивне сполучення лексем, що має цілісне значення» [6, с. 6]. Отже, у наведених тлумаченнях зазначено цілісність і неподільність фразеологізму як його семантичні особливості.

Б. Ларін, перший учений після Е. Поліванова, який знову звернувся до питання про фразеологію як лінгвістичну дисципліну. «Фразеологія як лінгвістична дисципліна перебуває ще у стадії «прихованого розвитку» <...>, але вона ще не оформилася як зрілий плід підготовчих праць. <...> А виділення такої дисципліни нам вже необхідно, бо всім зрозуміла дилетантська безпорадність, різнобій і безуспішність попутного, випадкового розбору цього матеріалу в лексикографії, стилістиці, синтаксисі» [7, с. 100].

Відповідно до Є. Діброва, фразеологія – це розділ науки про мову, що вивчає стійкі поєднання слів різного типу (фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення) [8].

У сучасній лінгвістиці є два напрями досліджень фразеологічних одиниць. Прихильники першого напрямку вважають, що фразеологізм – це така одиниця мови, яка складається зі слів, тобто за природою своєю є словосполученням. Одні вчені висловлюють думку, що об'єктом фразеології є всі реально можливі в даній мові конкретні словосполучення, незалежно від якісних відмінностей між ними. Так, наприклад, В. Копиленко вважає, що «фразеологія охоплює всі поєднання лексем, що є в даній мові, зокрема і так звані «вільні» словосполучення» [9, с. 81]. З іншого боку, об'єктом фразеології в межах цього напрямку визнаються тільки деякі розряди і групи словосполучень, які виділяються з усіх можливих у промові своєрідністю. Залежно від того, які ознаки беруться до уваги під час виділення таких словосполучень, і визначається склад цих одиниць у мові. Такі словосполучення і можуть бути названі фразеологізмами.

Незважаючи на умовність понять і пов'язане із цим розмежування, зазвичай говорять, що фразеологія може бути виявлена так:

– як фразеологія мови в широкому сенсі слова, що включає до свого складу і словосполучення, цілком переосмислені, і словосполучення, у яких є непереосмислені слова-компоненти. Прикладом такого широкого розуміння обсягу та складу фразеології є погляди В. Архангельського, О. Ахманової, Н. Шанського;

– як фразеологія мови у вузькому сенсі слова, що включає до свого складу тільки словосполучення, цілком переосмислені. В обох випадках характер фразеології, як і лексемний характер компонентів, не ставиться під сумнів. Фразеологізм рекомендують розглядати як контамінацію ознак слова і словосполучення, підкреслюється омонімічність фразеологізму і співвідносного з ним за структурою словосполучення [9, с. 26].

Представники іншого напрямку вважають, що фразеологізм – це не словосполучення (ні за формою, ні за змістом), це одиниця

мови, яка складається не зі слів. Об'єктом фразеології є висловлювання, які лише генетично суть словосполучення. «Вони розкладені лише етимологічно, тобто поза системою сучасної мови, в історичному плані» [10, с. 202]. Основним у вивченні фразеологізму вважається не смислова і формальна характеристика компонентів, що його утворюють, і не зв'язків між компонентами, а самого фразеологізму загалом як одиниці мови, що має певну форму, зміст і особливості вживання в мові.

Отже, «фразеологізм – це стійке поєднання слів з ускладненою семантикою, яке не утворюється за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, що його утворюють» [11, с. 5], тобто це сталий вираз чи поєднання слів, яке вноситься до мови в готовому вигляді і не може вживатися в самостійному значенні.

На думку В. Жукова, стійкість, принаймні в семантичному плані, органічно пов'язана з ідіоматичністю, тобто зі смисловою нероздільністю фразеологізму.

Стійкість – це ступінь, міра семантичної єдності компонентів всередині того чи іншого фразеологізму. Вона є формою прояву ідіоматичності стосовно конкретного фразеологізму. Тобто стійкість – це міра ідіоматичності [9, с. 70].

Відсутність хоча б однієї з названих ознак виключає названу одиницю із фразеологічного складу мови.

Слово – основний, але не єдиний засіб номінації в системі мови. У мовленні йому властиво з'являтися в комбінаціях з іншими словами, і принцип організації їх у словосполучення регулюється синтаксичними нормами і правилами. Якщо ж стійкість вислову доповнюється семантичною зміною компонента або компонентів, ми маємо справу із фразеологічною одиницею. Незважаючи на те, що фразеологічні одиниці являють собою поєднання слів, вони розглядаються лінгвістами з позицій не синтаксису, як вільні сполучення, а лексикології [12, с. 57].

Фразеологічна одиниця являє собою немодельоване словосполучення, пов'язане семантичною єдністю. У мовленні така єдність не створюється, а відтворюється в готовому вигляді і функціонує як єдиний член речення. Невеликі зміни структури фразеологічної одиниці не впливають на її основні ознаки.

Стосовно обсягу фразеології вчені дотримуються різних думок. Це пояснюється винятковою складністю об'єкта дослідження й існуванням у мові низки перехідних випадків, що перебувають між класичними фразеологічними одиницями і вільними, або, як їх зараз частіше називають, змінними сполученнями слів. Велике значення має також те, під яким кутом зору підходить учений до класифікації фразеологічних одиниць.

Згідно із запропонованою А. Куніним класифікацією, фразеологічні одиниці утворюють дві основні групи відповідно до характеру їхнього функціонування в мовленні. Номінативні одиниці іменують предмети, явища, ознаки і можуть мати різну структуру (*a bitter pill to swallow; a wolf in sheep's clothing; a cock-and-bull story; to stir up a hornet's nest; much cry and little wool; etc.*). Номінативно-комунікативні фразеологічні одиниці виконують функції посилення мовлення та часто бувають близькі до вигуків, незважаючи на різноманітність структурних типів (*birds of a feather; this cat won't jump; the fat's in the fire; etc.*) [11, с. 27].

Класифікація фразеологізмів з погляду семантичної злитості їхніх компонентів належить академіку В. Виноградову. Як відомо, фразеологізми виникають із вільного поєднання слів, яке вживається в переносному значенні. Залежно від того, наскільки виражено в них переносне значення, В. Виноградов і ділить їх на три типи: «фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразе-

ологічні сполучення» [13, с. 89]. Розглянемо ж ці типи фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові.

Фразеологічні зрощення, або ідіоми – це абсолютно неподільні стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить від значення слів-складників: *kick the bucket* (розм.) – «загнутися», «померти»; «протягнути ноги»; *send smb. To Coventry* – «бойкотувати кого-небудь», «припинити спілкування з ким-небудь»; *at bay* – «загнаний», «у безвиході»; *be at smb.'s beck and call* – «бути завжди готовим до послуг»; «бути на побігеньках»; *to rain cats and dogs* – «лити як із відра» (про дощ); *be all thumbs* – «бути незграбним» [14, с. 54].

Фразеологічні зрощення мають низку характерних ознак:

– до їхнього складу можуть входити так звані некротизми – слова, які ніде, крім даного зрощення, не вживаються, і незрозумілі внаслідок цього з погляду сучасної мови;

– до складу зрощень можуть входити архаїзми;

– вони синтаксично нерозкладні;

– у них неможлива здебільшого перестановка компонентів;

– вони характеризуються непроникністю – не допускають до свого складу додаткових слів.

Фразеологічні єдності – це такі стійкі поєднання слів, у яких за наявності загального переносного значення чітко зберігаються ознаки семантичної роздільності компонентів: *to spill the beans* – «видати секрет»; *to burn bridges* – «спалювати мости»; *to have other fish to fry* – «мати важливіші справи». Фразеологічні єдності деякою мірою зближуються із фразеологічними зрощення своєю образністю, метафоричністю. Але, на відміну від фразеологічних зрощень, у фразеологічних єдностях образність усвідомлюється з погляду сучасної мови. Академік В. Виноградов вважає образність характерною ознакою тільки фразеологічних єдностей.

Характерні ознаки фразеологічних єдностей такі:

– яскрава образність, звідси впливає можливість збігу з паралельно існуючими словосполученнями (*to throw dust into smb.'s eyes*, *to be narrow in the shoulders*);

– збереження семантики окремих компонентів (*to put a spoke in smb.'s wheel*);

– неможливість заміни одних компонентів іншими (*to hold one's cards close to one's chest*);

– емоційно-експресивна забарвленість відіграє вирішальну роль (*to throw dust into smb.'s eyes*);

– здатність вступати в синонімічні відношення з окремими словами або іншими фразеологізмами (*to gild refined gold – to paint the lily*).

Фразеологічні сполучення – це усталені звороти, до складу яких входять слова і з вільним, і із фразеологічно пов'язаним значеннями: *a bosom friend* – «щирий друг», *rack one's brains* – «ламати голову» (поширено думати, згадувати), *to pay attention to smb.* – «звернути на когось увагу», та ін. [15, с. 97].

На відміну від фразеологічних зрощень і фразеологічних єдностей, що мають цілісне нерозкладне значення, «фразеологічні сполучення характеризуються смисловою розкладеністю». Цим вони схожі з вільними словосполученнями.

Характерні ознаки фразеологічних сполучень:

– у них допустима варіантність одного з компонентів (*a bosom friend* – «щирий друг», *a bosom buddy* – «нерозлучний приятель»);

– можлива синонімічна заміна стрижневого слова (*a pitched battle* – «запекла сутичка», *a fierce battle* – «люта сутичка»);

– можливе включення визначень (*he frowned his thick eye brows* – «він насупив густі брови»);

– допустима перестановка компонентів (*a Sisyfe an labor* – «Сізіфова праця», *a labor of Sisyphus* – «праця Сізіфа»);

– обов'язкове вільне вживання одного з компонентів і пов'язане вживання іншого (*a bosom friend* – «щирий друг»: нерозлучним не може бути ворог або хто-небудь інший).

Фразеологічні вирази – це тільки обороти з буквальним значенням компонентів. До фразеологічних виразів належать такі стійкі за своїм складом і вживанні фразеологічні звороти, які цілком складаються зі слів із вільним номінативним значенням, і семантично поділені. Їхня єдина особливість – відтворюваність: вони використовуються як готові мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою [9, с. 29].

До складу фразеологічних виразів включають численні англійські прислів'я та приказки, які вживаються у прямому значенні, не мають образного сенсу: *live and learn* – «вік живи, вік учись»; *many men, many mind* – «скільки голів, стільки й умів»; *easier said than done* – «легше сказати, ніж зробити» [9, с. 27].

Висновки. Отже, фразеологія залишається актуальним та перспективним напрямом лінгвістичних досліджень, передусім у зіставному аспекті. У результаті дослідження, присвяченого особливостям перекладу фразеологізмів та ідіом, виявлено, що фразеологія – явище надзвичайно складне. Без знання фразеології неможливо оцінити яскравість і виразність мови, зрозуміти жарт, гру слів, а іноді просто і сенс всього висловлювання.

Над проблемою фразеологічних одиниць працювали багато наукових діячів. Родоначалником теорії фразеології вважається швейцарський лінгвіст Шарль Баллі, який уперше визначив фразеологію як самостійний розділ лексикології. Запропоновано цілу низку класифікацій фразеологічних одиниць. Класифікація фразеологізмів з погляду семантичної злитості їхніх компонентів належить академіку В. Виноградову.

Як відомо, фразеологізми виникають із вільного поєднання слів, яке вживається в переносному значенні. Поступово переносність забувається, стирається, і поєднання стає стійким.

Література:

1. Баллі Ш. Французская стилистика. Пер. с фр. К. Долинина. Москва, 1961. 221 с.
2. Комиссаров В. Современное переводоведение : курс лекций. Москва : ЭТС, 2000. 192 с.
3. Виноградов В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва : Наука, 1977. С. 140–161.
4. Кунин А. Английская фразеология : Теоретический курс. Москва : Высшая школа, 1970. 344 с.
5. Амосова Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 208 с.
6. Мокиенко В. Славянская фразеология. Москва : Высшая школа, 1989. 98 с.
7. Кожина Н. Стилистика русского языка. Москва : Просвещение, 1983. 222 с.
8. Сучасна російська мова: Теорія. Аналіз мовних одиниць : підручник для вузів: у 2-х ч. Ч. 1 : Фонетика і орфоєпія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Морфеміка. Словотвір / укл. : С. Діброва та ін. Москва, 2001. 544 с.
9. Горохов В.М. Газетно-журнальні жанри: Теоретический курс авторизованного изложения. Москва : Высшая школа, 1993. 235 с.
10. Ким М. Жанры современной журналистики. Санкт-Петербург : Изд-во В.А. Михайлова, 2004. 335 с.
11. Загорская А.П. и др. Дневник для ведения деловой корреспонденции. Москва : Московский рабочий, 1992. 175 с.

12. Алехина А. Фразеологическая единица и слово. Минск, 1991. 250 с.
13. Виноградов В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
14. Мальцевич Т. Проблема типологизации жанров публицистики. *Вестник Белорусского государственного университета. Журналистика*. 2000. 79 с.
15. Зарицкий М. Стилiстика сучасної української мови : навчальний посiбник. Київ : Парламентське видавництво, 2001. 156 с.

Vlasenko L., Trygub I. Phraseological units and their classification

Summary. Basic thoughts and opinions of linguists in relation to becoming of phraseology as the science are investigated in the article. Phraseology units, their basic classification is given. History and state of phraseology units' research are analysed in the English and Ukrainian languages; classification of phraseology units is investigated. Over 20 determinations of phraseology unit are known in linguistics, but none of them found general confession. Some linguists consider that determination of phraseology unit is difficult, as well as determina-

tion of the word. As it is known, phraseological units arise out of free combination of words that is used in figurative sense. Portability drops off gradually, worn away, and combination becomes proof. Phraseology units are nationally-specific units of language, that accumulate cultural potential of people, that is why during translation of phraseological unit it is necessary to do the choice of receptions and methods of translation, the use of that would help to attain desirable result. The basic thematic groups of the adopted proof units are analysed. Phraseological unit is considered however the semantically constrained connection of words, that, unlike similar to its form syntactic structures (expressions or sentences), does not arise up in the process of broadcasting in accordance with general grammatical and value conformities to law of lexemes combination, but recreated as an indivisible and integral construction. By means of phraseology units to the objects and people signs, that, in turn, is associated with the language picture of the world, embrace the completely descriptive situation, express evaluation attitude toward it are added. Phraseological units are the methods of language picture reflection of the world.

Key words: English, idiom, phraseology, phraseological unit, phraseological combinations, classification.